

Ermenistan bu kez fırsatı kullanabilecek mi?

Karşılıklı olumlu açıklamalar

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 25 Ağustos 2021 tarihinde, Malazgirt Zaferi'nin 950. Yılı etkinlikleri çerçevesinde yabancı misyon şeflerine verdiği akşam yemeğinde bölgesel işbirliği ve Ermenistan ile ilişkiler konusundaki açıklamaları, daha sonra Ermenistan yetkililerinin bu açıklamaya ilişkin görüşleri bir kez daha Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin derinlemesine değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya koydu.

Hatırlanacağı üzere Cumhurbaşkanı Erdoğan son açıklamasında Türkiye'nin kimsenin toprağında, egemenliğinde, yer altı ve yer üstü zenginliklerinde gözünün olmadığını hem sözleriyle hem de eylemleriyle ortaya koyduğunu, bölgesel gerilimleri barış yoluyla çözüme kavuşturmak için pek çok adım attığını, Azerbaycan toprakları üzerindeki Ermenistan işgalinin sona ermesiyle birlikte bölgede kalıcı barış adına yeni bir fırsat penceresi açıldığını, Ermenistan'ın bunu değerlendirmesi hâlinde Türkiye'nin de gerekeni yapacağını ifade etmişti.

Geniş yankı bulan bu açıklamaya Ermenistan'dan farklı nitelikte tepkiler geldi. Ama en önemlisi Türkiye ve Ermenistan yetkililerinin birbirini takip eden olumlu açıklamaları oldu. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, 27 Ağustos tarihli hükümet toplantısında Türkiye'den gelen olumlu sinyallere, olumlu sinyallerle cevap vereceklerini söyledi (bundan yaklaşık 10 gün önce Paşinyan tarafından açıklanan yeni hükümet programında Ermenistan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler bulunmaması ve kapalı sınırlar bölgesel istikrar ve barış açısından olumsuz etken olarak değerlendirilmişti).

Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan, 29 Ağustos'ta Bosna-Hersek ve Karadağ ziyareti

dönüşünde bir gazetecinin Ermenistan ile ilişkiler konusundaki sorusunu cevaplandırırken bölgede yeni, yapıcı yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu, karşılıklı olarak toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı çerçevesinde, güven temelinde iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilebileceğini, bu yönde çalışacak bir Ermenistan hükümeti ile ilişkilerin kademeli olarak iyileştirilebileceğini vurguladı. 5'li ya da 6'lı bir platform çerçevesinde Türkiye, Azerbaycan, Rusya, İran ve Ermenistan'ın ve taraflar kabul ederse bunların yanında Gürcistan'ın çok başarılı bir bölgesel işbirliği modeli ortaya koyabileceklerini ifade etti. Paşinyan bu kez 8 Eylül tarihli hükümet toplantısında, bölgedeki ulaşım bağlantılarını açmanın önemine vurgu yaptı ve Türkiye ilişkileri geliştirme yönünde olumlu ifadeler kullandı. Bunların yanı sıra Ermenistan Dışişleri Bakanlığı 13 Eylül 2021 tarihinde Türkiye ile ilişkileri geliştirme konusunda "herhangi görüşme yapılmadığı" yönünde açıklama yapsa da, bazı Ermenistan yetkilileri Türkiye ile ilişkiler konusundaki ihtiyatlı, muhalif liderlerin saldırgan söylem kullansa da tüm bu olumsuzluklar daha önceki dönemlerle kıyaslandığında daha zayıf kalıyor.

Genel olarak yukarıda ifade edilenler Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin ve genel olarak bölgesel işbirliğinin geleceği adına olumlu tablo ortaya koysa da doğru sonuca ulaşılması için etkenlerin doğru analiz edilmesi gerekiyor.

Türkiye-Ermenistan ilişkileri neden sorunlu?

Öncelikle şu hususu mutlaka vurgulamamız gerekiyor ki, Ermenistan'da ve Batı'da oluşturulmaya çalışılan yanlış tablonun aksine Türkiye Ermenistan'a tam anlamıyla yaptırım uygulayan bir devlet olmamıştır. Sırf ambargo konusuna gelince, günümüzde çeşitli büyük devletlerin ve devletlerüstü yapılanmaların (aynı zamanda onlarla beraber hareket eden "küçük" devletlerin de) çıkarlarına uygun hareket etmeyen ya da kararlarını hoş karşılamadıkları devletlere karşı uyguladıkları, hatta yakın tarihte yürürlüğe soktukları

ambargo kararlarını da hatırlamak yararlı olacaktır. Örneğin, ABD'nin uzun süre (2003 yılında askeri müdahale edinceye kadar) Irak'a uyguladığı ambargo bu ülke ile ticari ilişkilerden, uçak seferlerine kadar, yatırımlardan ilaç satışlarına kadar birçok alanı kapsamıştır. ABD çeşitli ülkelere yönelik yaptırımlara sadece kendi vatandaşlarının ve şirketlerinin değil herkesin (yabancı ülke vatandaşlarının ve yabancı şirketlerin de) uymasını zorunlu hale getirmek için ek adımlar atmış, yaptırımlara uymayan yabancı ülke ve şirketleri de cezalandırma yoluna gitmiştir. Batılı ülkeler tarafından Kuzey Kore'ye, İran'a ve Rusya'ya, Rusya tarafından zaman zaman Batılı ülkelere ve Gürcistan'a (ve bazı dönemlerde Azerbaycan'a) uygulanan belirli ölçülerdeki tecritler de bu çerçevede incelenebilir.

Türkiye Ermenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelere birisi olmasına rağmen Ermenistan'dan olumlu karşılık bulmamış, tam aksine Ermenistan'ın toprak iddiaları ve sözde soykırım suçlamalarıyla karşılaşmıştır. Türkiye aleyhtarı bu faaliyetler hem Ermenistan yetkilileri, hem Ermenistan'daki siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri, hem de Ermeni lobisi tarafından yürütülmüştür. Ermenistan Türkiye'nin tüm ısrarlı çağrılarına rağmen bölgesel işbirliğine yaklaşmayarak saldırgan ve işgalci politikalar izlemiştir.

Bunun üzerine Türkiye çok haklı gerekçelerle Ermenistan'ı uluslararası hukuka ve iyi komşuluk ilkelerine uygun davranmaya yöneltmek için bazı adımlar atmıştır: Ermenistan'a üç boyutlu kısmi yaptırım (sınırların kapatılması, uçak seferlerinin iptal edilmesi, hava koridorunun kapatılması şeklinde) uygulamış, fakat kısa bir süre sonra belki Ermenistan'dan olumlu karşılık bulur diye bunların son ikisinden karşılıksız olarak vazgeçmiştir.

Türkiye, diğer bazı ülkelerin yaptığı gibi kendi ülkesine kayıtlı şirketlerin Ermenistan'a yatırımlarını yasaklamamış ya da yatırımlarına herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Türkiye, yabancı şirketlerin Ermenistan'a yatırımları ile ilgili herhangi bir sınırlama da öngörmemiştir. Türkiye, Ermenistan ile ticareti ne kendi şirketlerine yasaklamış, ne de

Ermenistan ile ticaret yapan yabancı şirketler için herhangi bir yaptırım öngörmüştür. Türkiye savaş suçu işlemiş Ermenistan yetkililerinin ülkesine girişlerinin yasaklanmasıyla ilgili bir karar da almamıştır.

Türkiye Ermenistan'ın saldırgan tavrından dolayı genel olarak Ermeni nüfusa yönelik bir olumsuz bir söylem ya da eylem içerisinde olmamıştır. Bu ülkede kaçak çalışan yaklaşık 100 bin Ermeniyle ilgili sırf vatandaşı oldukları Ermenistan'daki olumsuz durum dolayısıyla insani tavır sergilenmiş ve hukuki işlem yapılmamıştır (bu tavır Türkiye'de ve Azerbaycan'da zaman zaman ciddi kamuoyu eleştirisine neden olmuştur).

Özellikle 2008-2009 döneminde hızlanan "Ermenistan açılımı" Türkiye ile Ermenistan arasında protokollerin imzalanmasıyla sonuçlanmış, fakat protokollerin iki ülkenin parlamentoları tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesi süreci henüz gerçekleşmemiştir. Türk yetkililerin "24 Nisan 1915 olayları" dolayısıyla taziye mesajları yayınlamaya başlaması ve 24 Nisan 2015 tarihinde İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesi'nin ev sahipliğinde Kumkapı Meryem Ana Kilisesi'nde düzenlenen ayine Türkiye hükümetini temsilen AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır'ın katılması ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu törene mesaj göndermesi bir yenilik olmuştur.

Fakat Ermenistan yetkilileri Türkiye'nin bu adımlarına daha da saldırgan söylem ve politikalarla karşılık vermiştir. Çünkü Ermenistan "protokoller süreci"ni önemli ölçüde 2008 Ağustosunda düştüğü sıkıntıdan (Rusya ile Gürcistan arasındaki savaş nedeniyle Gürcistan üzerinden dünyayla, özellikle de en yakın müttefiki olan Rusya ile sağladığı bağlantıyı kaybetmiş olması dolayısıyla yaşadığı sıkıntıdan) kurtulma, bir nevi "nefes alma" imkanı olarak değerlendirmiştir.

Hatırlanacağı üzere Cumhurbaşkanı Erdoğan bu dönemde de (Ağustos 2008 savaşı

sonrasında) Kafkas İstikrar ve İşbirliği Platformu önerisinde bulunmuş, fakat Rusya ve Ermenistan'dan olumlu karşılık alamamıştı.

Gerçek çözüm ve işbirliği uluslararası hukuka, iyi komşuluk ilkelerine bağlılık çerçevesinde olabilir

Aslında Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesi konusundaki yaklaşımı her zaman çok açık ve haklı gerekçelere dayanmıştır. Türkiye yetkilileri genellikle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesi konusunun üç parametreye dayandığını belirterek, bu parametreleri, "Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin işgal altında olması", "Ermenistan'ın sözde 'Ermeni soykırımı' iddialarını sürekli gündemde tutması" ve "Ermenistan Anayasası'nda, Türkiye'den toprak talebinde bulunulması" olarak sıralamıştır. Farklı dönemlerde bunlara Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesi ile diğer bölgeleri arasında kara bağlantısının sağlanması için gerekli adımların atılması isteği de eklenmiştir.

Normalde Türkiye gibi bir gücün Ermenistan ile ilişkileri geliştirme konusunda şunları önşart olarak ileri sürmesi beklenebilirdi:

Ermenistan, Türkiye'ye yönelik olarak dillendirilen sözde "soykırım" iddialarından, tazminat ve toprak taleplerinden vazgeçsin.

Ermenistan Parlamentosu'nun 23 Ağustos 1990'da kabul ettiği Bağımsızlık Bildirgesi'nin 11. maddesinde, Türkiye'nin Dođu Anadolu Bölgesi için "Batı Ermenistan" ifadesine yer verilmiş, aynı zamanda sözde "Ermeni Soykırımı"nın uluslararası alanda tanınması çabaları vurgulanmıştır. Söz konusu ifadeler Bağımsızlık Bildirgesi'nden çıkarılsın. Bu yöndeki çalışmalardan vazgeçilsin.

Ermenistan Anayasası'nın 13. maddesinin 2. paragrafında, Devlet Arması'nda Ağrı Dağı'nın da bulunduğu kayıt altına alınmıştır. Söz konusu hükmün Anayasa metninden çıkartılması

zorunludur. Bu iddiadan vazgeçilsin.

Ermenistan yetkilileri belirli aralıklarla, Türkiyə ilə Ermenistan arasındakı sınırı belirleyen 1920 tarixli Gümrü və 1921 tarixli Kars Antlaşmaları'nın yürürlükte olmadığı iddiasını savunmaktadırlar. Bu iddialardan vazgeçilsin və sınırlar konusunda bağlayıcılığı bulunan açıq hüklümlər içeren hüklüklü bir mətn imzalsın.

Ermenistan yönetimi Azərbaycan və genel olarak tüm komşularının uluslararası hukuk çerçevesindeki toprak bütünlüğünü tam olarak tanısin ve hiçbir komşusuna yönelik toprak iddiası ileri sürmediğini resmi olarak deklare etsin.

Ermenistan yönetimi ASALA terörünü açık bir biçimde kınasın. ASALA üyesi teröristlere ve diğer terör örgütü üyelerine Ermenistan'da resmi düzeyde kahraman olarak muamele edilmesine son verilsin. ASALA terörünün kurbanlarından özür dilensin.

Azərbaycan'ın Nahçıvan bölgəsi ilə digər bölgələri arasında kara bağlantısının sağlanması için gerekli adımların atılsın.

Ermenistan'dan göç etmek zorunda bırakılanların yurtlarına dönmesi sağlansın.

Aslında Ermenistan'ın ve bazı diğer devletlerin taleplerinden farklı olarak bu şartların hiçbirisi iyi komşuluk ilişkilerine, uluslararası hukukun temel hükümlerine, bölgesel barış ve işbirliği için uygun ortamın sağlanması hedefine aykırılık teşkil etmemekte, tam aksine kalıcı barış ve istikrar için yararlı olacağı kuşku doğurmamaktadır. Fakat Ermenistan'ın içerisinde bulunduğu durum, bazı dış güçlerin bölgeyi yeniden gerginlik merkezinde dönüştürme çabaları ve s. etkenler dikkate alınarak biraz daha yumuşak tavır sergilenebilir. Ama her halükarda karşılıklı olarak toprak bütünlüğüne ve egemenliğe tam saygı, her türlü saldırgan tavırdan ve yeni provakasyonlardan uzak durulması, yurtlarını terketmiş insanların (Ermenistan'dan kovulan Azərbaycan Türkleri dahil olmak üzere) yurtlarına geri dönmelerine izin verilmesi, bölgesel işbirliği için tüm ulaşım yollarının açılması temel koşullar olarak sağlanmalıdır. Hiç kuşkusuz bunlar yapılıncaya Ermenistan da dahil olmak üzere bölge ülkeleri arasında işbirliği güçlendirile, Kafkasya bir barış, istikrar, refah bölgesine dönüştürülebilir. Bunun aksi Ermenistan için de, genel anlamda bölge için de

olumsuzlukların devam etmesi demək olacaqdır.

Bu çərçəvede Güney Kafkasya tarixi bir firsətlə qarşı qarşıya. En önəmli mesele Ermenistan'da bu şərtləri qəbul edəcək iradənin samimi və sürekli olması, bölgə üzərində eməlləri bulunan yabancu güclərin oyunlarına gəlinməsidir.